

- 'History'
 1865 *History of the Church*, 13 vols., Salt Lake City.
 Leone, M.P.
 1979 *Roots of Modern Mormonism*, Harvard UP.
 McConkie, B.
 1966 *Mormon Doctrine*, Deseret, Salt Lake City.
 Montsma, J.A.
 1985 *De exterritoriale openbaring. De Openbaringsopvatting achter de fundamentalistische Schriftbeschouwing*. Proefschrift, VU Amsterdam.
 Nibley, H.
 1952 *Lehi in the Desert and the World of the Jaredites*, Deseret, Salt Lake City.
 1964 *An Approach to the Book of Mormon*, Deseret, Salt Lake City.
 1970 *Since Cumorah*, Deseret, Salt Lake City.
 1975 *The Message of the Joseph Smith Papyri: an Egyptian Endowment*, Deseret, Salt Lake City.
 O'Dea, T.F.
 1957 *The Mormons*, New York.
 Palmer, D.
 1981 *In Search of Cumorah. New Evidences for the Book of Mormon from Ancient Mexico*, Horizon, Bountiful.
 Schwimmer, E.G.
 1965 *Mormonism in a Maori-utllage*, University of British Columbia.
 Shippy, J.
 1984 *Mormonism; the story of a new religious tradition*, Michigan, Ann Arbor.
 Smith, J.S.
 1954 *Essentials in Church History*, Deseret, Salt Lake City.
 Sorenson, J.L.
 1983 *Mormon folk and Mormon elite*, *Horizons*, 1, 1: 4-18.
 1985 *An Ancient American Setting for the Book of Mormon*, Deseret, Salt Lake City.
 Thoden van Velzen, H.U.E. & W.E.A. van Beek
 1988 *Purity, a greedy ideology*, W.E.A. van Beek (ed.) *The Quest for Purity; Dynamics of Puritan Movements*, Mouton/De Gruyter, Berlin.
 Tullis, F.L. (ed.)
 1978 *Mormonism, a Faith for all Cultures*, Provo, BYU Press.
 White, O.K. & D.
 1980 *Abandoning an unpopular policy: an analysis of the decision granting the Mormon priesthood to Blacks*, *Sociological Analysis*, 41, 3: 231-245.
 Winchester, B.
 1840 *The Origin of the Spaulding Story*, Philadelphia.

De Mormonen: groei en transformatie

Wouter E.A. van Beek & Helena Berkhout

Inleiding

Van alle utopia's die in de Verenigde Staten in de negentiende eeuw ontstonden, is het Mormonisme verreweg het succesvolste geworden. Het is ook het enige Amerikaanse utopia dat zichzelf wist te transformeren tot een internationale kerk, in de twintigste eeuw. Deze beweging wist met behoud van een aantal kenmerken een dominantie te worden en is zo van een regionale, via een nationale tot een internationale kerk getransformeerd. Het is een verhaal van succes, van aanpassing aan veranderende omstandigheden en van succes van die adaptaties, die overigens wel met verlies van enkele idealen gepaard gingen.

De mormoonse kerk, officieel De Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen, is momenteel een snel groeiende kerk, met 5,5 miljoen leden. De ledenaanwas (5-6% groei per jaar) is voor meer dan de helft afkomstig van bekeerlingen, waarvan het merendeel buiten de Verenigde Staten woont. Hoewel iets meer dan de helft van de leden in de Verenigde Staten woont, groeit de kerk met name in Latijns Amerika en Oceanië zo snel, dat binnen tien jaar Spaans de meest gesproken taal in de kerk zal zijn. Het zwaartepunt ligt echter, zowel organisatorisch als qua ledental, in Utah; daar zetelt in Salt Lake City de centrale leiding van de kerk, daar worden de halfjaarlijkse algemene conferenties gehouden waarvoor kerkleiders uit de gehele wereld worden ingevlogen om beslissingen te nemen en te bekrachtigen. De nadruk op een agrarische samenleving is met de urbanisatie en industrialisatie van het Amerikaanse westen en met de expansie van de kerk over de hele wereld verdwenen; gebleven is een sterk pragmatische inslag waarbij de zorg voor geestelijk en materieel welzijn hand in hand gaan.

De Amerikaanse Heiligen der Laatste Dagen beschouwen zich als goede patriotten en maken die claim doorgaans makkelijk waar. De kerk beschouwt zich niet als een Amerikaanse kerk, maar heeft wel bijzondere - theologische en historische - banden met de Verenigde Staten; zij steunt expliciet de grondwet en moedigt haar leden aan zich voor algemeen welzijn van de staat en de federatie in te zetten. Toch heeft diezelfde kerk tussen 1847 en 1890 gefunctioneerd als een aparte staat, met een aantal on-Amerikaanse karakteristieken als gemeenschappelijk beheer van produktiemiddelen, een theoretische vorm van communaal

bezit en economische autarkie. Er is zelfs een oorlog geweest tussen de federatie en de 'Kingdom in the West', en de Verenigde Staten heeft deze staat-in-een-staat door wetgeving doelgericht vernietigd. Reden genoeg voor een slepend conflict en blijvende animositeit, maar daarvan is niets te bespeuren.

Het begin: 'An uprooted society'

Het Mormonisme is ontstaan in een roerige wereld, het New England van de vroege negentiende eeuw. Vanaf 1790 waren de Catskill- en Adirondack-bergen gekolonialiseerd door jonge afstammelingen van de kolonisten uit New England, die, gedesillusioneerd door hun voormalige economische en religieuze leven, open stonden voor nieuwe ideeën en actief op zoek waren naar nieuwe vormen van religieus bewustzijn met daarbij behorende experimenten in samenlevingsvormen. De 'Seekers', 'Shakers', 'Disciples of Christ', 'Unitarians' en 'Universalisten' mengden zich met de 'mainstream' congregationalisten, Methodisten en Presbyterianen. Het was een uiterst onstabiele omgeving, waarin men – in tegenstelling tot New England – geen diepe wortels sloeg, en de bevolking sterk in beweging was; nederzettingen waren vluchtige gemeenschappen, korte 'boom-times' wisselden af met snelle economische verliezen.¹

De voorouders van de stichter en profeet Joseph Smith hadden elk voor zich een soortgelijke geschiedenis achter de rug. Nadat de Smiths generaties lang in Topsfield, Massachusetts, hadden gewoond en in diverse ambachten gewerkt, verhuisde Asael Smith, grootvader van Joseph, naar Vermont. Het congregationalisme van Topsfield werd voor hem een universalisme (geloof in universele opstanding), maar hij 'owned the covenant' zoals de puriteinen het uitdrukken. Zijn zoon Joseph, de vader van de profeet, moest niet zoveel van georganiseerde godsdienst hebben. Lucy, de vrouw van Joseph sr. en moeder van de profeet, stamde eveneens uit Massachusetts, al had haar voorgelacht wat langer alternatieven gezocht voor het traditionele Protestantisme. Na hun huwelijk in 1796 trachtten Joseph en Lucy een boerderij te starten in Vermont, maar net als hun latere ondernemingen, was deze weinig succesvol. Tegenslag en soms onverstandig beheer dreven hen naar Sharon, Vermont, waar in 1805 Joseph jr. als derde van negen kinderen geboren werd. Zijn hele jeugd kende Joseph jr. de problemen van de fatsoenlijke armoede. Toen hij zes was zochten zijn ouders hun geluk in Lebanon, New Hampshire, maar twee jaar later teisterde een typhus-epidemie dat gebied. De Smiths overleefden het maar verloren al hun bezittingen en trokken, na een mislukt verblijf in Norwich, in 1816 naar Palmyra, in West New York. Hoewel de frontier van de kolonisatie toen al Ohio inging, bleef de familie daar zitten, al waren de omstandigheden niet buitengewoon gunstig meer.

Over het familieleven van de Smiths is weinig met zekerheid bekend, al is er wel veel over geschreven. Lucy Smith was naar alle waarschijnlijkheid een zeer religieuze vrouw – haar autobiografie laat daar weinig twijfel over – en Joseph sr. 'contended for the ancient order as established by our Lord and Saviour Jesus Christ and his apostles'.² Over deze periode bestaan veel partizangeschriften

zowel van de hand van kerkleden (heiligen genaamd) als van bestrijders van de kerk; duidelijk is dat de Smiths 'unchurched' maar geestelijk actief bleven.

De persoon van Joseph Smith jr. heeft kasten vol publikaties opgeleverd. Weinig mensen in de geschiedenis van de Verenigde Staten hebben meer controverserige opgeleverd dan hij. Alle beschrijvingen van hem stammen van na zijn profetische roeping, en zijn voor of tegen zijn claims geschreven. Lucy herinnert zich haar zoon als dapper, attent voor zijn moeder en 'prone to deep thought'.³ Fawn Brodie daarentegen noemt hem 'a mythmaker of prodigious talent'.⁴ Hij was intelligent (zelfs zijn tegenstanders moeten dat toegeven), maar had weinig scholing gekregen. Hij kon lezen en schrijven, maar zijn dagelijks werk op het land gaf hem daar weinig tijd voor.

Omstreeks zijn zestiende jaar, in de vroege lente van 1820, onderging Joseph wat onder de heiligen bekend staat als het 'Eerste Visioen'. Als antwoord op een gebed om leiding in de vraag bij welke kerk hij zich moest aansluiten, ervoer hij op een ochtend in het bos bij zijn huis het volgende:

'I saw a pillar of light exactly over my head, above the brightness of the sun, which descended gradually until it fell upon me. . . . When the light rested upon me, I saw two Personages, whose brightness and glory defy all description, standing above me in the air. One of them spoke unto me, calling me by the name and said, pointing to the other: This is My Beloved Son Hear Him.'⁵

Op dat moment luidden de instructies dat de jongen zich bij geen kerk diende aan te sluiten. Vermoedelijk waren de implicaties van deze openbaring nog verre van duidelijk voor Joseph en voor zijn familie, aan wie hij alles direct vertelde. Het was een keerpunt in zijn leven: vanaf dat moment zou men of voor of tegen hem zijn. De openbaring werd al spoedig bekend in de streek, en riep heftig verzet op. Terugdenkend aan die periode schrijft Joseph later:

'It caused me serious reflection then, and often since, how very strange it was that an obscure boy, of a little over fourteen years of age, and one, too, who was doomed to the necessity of obtaining a scanty maintenance by his daily labor, should be thought a character of sufficient importance to attract the attention of the great ones of the most popular sects of the day, and in a manner to create in them a spirit of the most bitter persecution and reviling. However it was nevertheless a fact that I had beheld a vision. . . . I had actually seen a light, and in the midst of that light I saw two Personages, and they did in reality speak to me, and though I was hated and persecuted for saying that I had seen a vision, yet it was true, and while they were persecuting me, reviling me, and speaking all manner of evil falsely for so saying, I was led to say in my heart: Why persecute me for telling the truth?'⁶

De volgende drie jaren gebeurde er weinig, en langzaam zakte de beroering over het eerste visioen wat. In de nacht van 21 september 1823 echter volgde het bezoek van de engel Moroni aan Joseph, als eerste van een hele reeks openbaringen, die door zouden gaan tot zijn dood. Moroni kondigde zich aan, in het verslag van Joseph Smith, als de profeet van een verdwenen volk dat vroeger in Amerika gewoond had, en vertelde van het verslag van dat volk dat op gouden

de volgende dag toonde Moroni aan Joseph de platen, die waren begraven in de helling van een heuvel in de buurt van Manchester, New York. De platen lagen in een stenen kist, met instrumenten ter vertaling erbij. Joseph kon en mocht de platen niet meenemen; dit herhaalde zich nog driemaal, eens per jaar. Het vierde jaar, op 22 september 1827, toen hij 21 jaar was, mocht Joseph de platen meenemen. Hij was intussen getrouwd met Emma Hale en begon de vertaling bij haar ouders, om nieuwsgierige burens te ontlopen. Mede doordat de eerste 116 bladzijden manuscript zoekraakten door toedoen van de rijke boer Martin Harris, die Josephs werk financierde, vlotte het niet. In 1829 kwam Olivier Cowdery, een schoolmeester uit Palmyra, bij Joseph. Binnen vier maanden dicteerde Joseph de vertaling van praktisch het hele boek aan Cowdery, die gezeten achter een gordijn als schrijver fungeerde.

Na het drukken van het *Boek van Mormon* werd de zending ter hand genomen; op 6 april 1830 werd legaal de Kerk van Jezus Christus georganiseerd, waaraan later werd toegevoegd 'van de Heiligen der Laatste Dagen' om haar te onderscheiden van de kerk in het begin van de jaartelling.

De kerk in het oosten

De geschiedenis van de jonge kerk wordt gekenmerkt door een snelle groei, een onmiddellijk missionair elan en voortdurende vervolgingen. Die laatste zijn mede verantwoordelijk voor de snelle migratie van de kerk westwaarts: van Fayette, New York, naar Kirkland, Ohio. Vanaf 1831 tot 1838 zou Kirkland het centrum van de kerk zijn. Hier werd de eerste tempel gebouwd in de nieuwe dispensatie (periode van evangeliebediening), hierheen stroomden de heiligen uit het oosten en de nieuwe bekeerlingen uit andere gebieden. In de zomer van 1835 waren er tussen de 1500 en 2000 leden in Kirkland. Een poging om een tweede centrum te stichten in Independence, Missouri, was slechts een kort leven beschoren, doordat de inwoners van Missouri de leden sterk vervolgden en met hulp van de staatsoverheid verdreven. Dit was een bittere pil voor de heiligen aan wie via Smith geopenbaard was dat Missouri het Zion van het westelijke vasteland was. In 1839 moesten de heiligen geteisterd door verliezen aan bezit en mensenlevens Kirkland verlaten en een nieuwe vestigingsplaats zoeken. Omdat Joseph Smith in Missouri gevangen zat, waren de apostelen, onder leiding van Brigham Young, daarvoor verantwoordelijk. De terugtocht van Missouri verliep al veel georganiseerder dan de vlucht uit Kirkland, en vormt in zekere zin een voorstudie voor de grote sprong westwaarts, die zeven jaar later zou plaatsvinden.

De apostelen kozen een moerasachtige plek in Illinois, aan de oever van de Mississippi, waar Nauvoo ('de schone') werd gebouwd. Binnen een jaar verrees hier een stad, die in de harten van de huidige heiligen nog altijd een centrale plaats inneemt, een stad die in 1845 10.000 inwoners telde, na Chicago de grootste in Illinois. Meer dan een stad was het, een stad-staat, met Joseph Smith als leider en 'luitenant-generaal' (een titel hem verleend door de gouverneur van Illinois), een eigen militia en het begin van een universiteit. Hier begonnen de

heiligen allereerst aan de verwezenlijking van hun belangrijkste opdracht: de bouw van een tempel in het centrum van de stad, verreweg het grootste gebouw in de wijde omgeving. Het in strenge vierkanten opgebouwde stratenplan van de stad was aan Smith geopenbaard, en zou in het westen nog honderden malen herhaald worden in de vallei van het zoutmeer. Nauvoo werd een stad zonder armen, waar handel en industrie hand in hand gingen met de landbouw, en waar de landlozen konden verbouwen op grote communale akkers. Nauvoo was een succes, en vele bezoekers vanuit het oosten hebben zich hiervan vergewist. Een bezoeker schreef in 1844:

'Before visiting the place, my mind was very much prejudiced against the Mormons ... and I presume, if I had never taken occasion to inform myself of their religion and views, my mind would have remained in the same condition. There is not a city within my knowledge that can boast of a more enterprising and industrious people than Nauvoo. Her citizens are enlightened, and possess many advantages in the arts and sciences of the day, which other cities of longer standing cannot boast; in a word Nauvoo bids fair to soon out rival any city in the West.'⁷

Het welslagen van dit mormoonse gemenebest zou niet mogelijk geweest zijn zonder een voortdurende stroom van bekeerlingen. Deels kwamen deze uit het oosten van de Verenigde Staten, voor een groter deel echter kwamen zij uit Engeland. Vanaf het moment van publikatie van het *Boek van Mormon* en de organisatie van het Quorum van de Twaalf Apostelen, waren zendelingen uitgegaan naar de oostelijke staten van Amerika, naar de Indianen, en naar Engeland. Al in 1837 kwamen twee apostelen naar de Britse eilanden en doopten er ruim 1300 mensen. Toen Joseph Smith in april 1839 uit zijn Missouri-gevangenschap in Nauvoo aankwam, waar de heiligen hun wonden likkend eindelijk even wat rust kregen om hun stad op te bouwen, zond hij alle zeven toenmalige apostelen, de kern van zijn organisatie, naar Engeland om te prediken. Geïnspireerde opdracht of moedige gok, in elk geval wierp het belangrijke dividenden af: in één jaar doopten zij 4500 mensen, waarvan er 800 rechtstreeks naar Nauvoo migreerden. Tussen 1837 en 1846 werden 18.000 Engelsen gedoopt, waarvan een kleine 5000 naar Nauvoo kwamen. Deze stroom immigranten, die later verlegd werd naar de Rocky Mountains, zou nog vijftig jaar aanhouden en vormde de broodnodige transfusie, die de vervolgd kerk in het oosten en later het worstelende koninkrijk in het westen heeft gered. De voornaamste recruteringsgebieden verlegden zich later naar Scandinavië, West-Europa, en – veel later – naar Latijns Amerika, de kuststreken van Azië en Oceanië.

De vervolgingen die de kerk te verduren kreeg, vragen om een nadere verklaring. Joseph Smith is in de geschiedenisboeken van de Verenigde Staten bekend geraakt doordat hij 'tarred and feathered' werd door een woedende menigte in Hiram, Ohio, in maart 1832. Maar hij niet alleen: in Independence haalde op 20 juli 1833 een menigte van 300 man bisschop Partridge uit zijn huis, kleepte hem uit, overgoot hem met hete teer en rolde hem door de veren. Op 30 oktober in Far West, Missouri, kampeerden 30 mormoonse families met hun wagens in de buurt van Haun's Hill, toen een para-militaire groep van 240 mannen het vuur

opende; slechts 17 mannen, vrouwen en kinderen ontkwamen. Vanwaar kwam die heftige reactie, in een land dat religieuze tolerantie hoog in het vaandel heeft?

Om te beginnen waren in de Amerikaanse frontier, waar de heiligen tot 1846 mee op trokken, intolerantie en gewelddadigheid niet ongewoon; een relatief kleine aanleiding was voldoende om 'vigilante' groepen uit te laten trekken. De Mormonen waren in de ogen van hun burens allerm minst een kleine aanleiding. Allereerst was het voor hen een vreemde godsdienst, die vele algemeen aanvaarde waarden overhoop haalde. Men vond het mormoonse geloof bijgelovig, afzichtelijk en weerzinwekkend. Minachting voor het idee van contemporaine openbaring was de houding van de mainstream kerken. Daarnaast was er het beeld van de typische heilige als van lage komaf, het driesem van de maatschappij: 'goodnatured but lowbred' is nog een gunstige uitdrukking, en een predikant uit het Missouri van 1837 spreekt over een

'tribe of locusts, that still threatens to scorch and wither the herbage of a fair and goodly portion of Missouri by swarms of emigrants from their pestilent life in Ohio and in New York... a mass of human corruption.'⁸

Dit alles is nog steeds een vooroordeel, maar het is het vooroordeel van een zich bedreigd voelende gemeenschap. De immigranten waren inderdaad arm, meestal al in Engeland. Zo niet dan waren ze het zeker na de dure reis. Het belangrijkste was dat er zovél Mormonen kwamen en dat zij steeds als groep optraden. Zo zag men zich in Kirkland gesteld tegenover een snel groeiende monolithische, centraal geleide kerk die een politiek voerde van een economische autarkie. Vanaf het begin traden zij zoveel mogelijk op als een coöperatieve economische eenheid, waar vreemdelingen ('gentiles' in de mormoonse terminologie) geen voet aan de grond kregen. Typerend is dat in Missouri de eerste en scherpste reacties kwamen van handelaren, die na de komst van de Mormonen niet de verwachte 'boom' doormaakten, maar snel uitgerangeerd dreigden te raken. De Mormonen maakten het hun burens ook wel moeilijk door zo massaal te migreren, en zo'n rigide scheidslijn te trekken tussen in- en outgroup. Missouri, waar de vervolgingen zo hevig zijn geweest dat de naam nog altijd symbool voor onrechtmatige vervolging is binnen de huidige kerk, was een speciaal geval. Daar kwamen de Mormonen met het uitdrukkelijke doel al het land te kopen en een eigen staat te vestigen; de prijzen in Independence rezen daarvoor hemelhoog, met veel ressentiment als gevolg. Overigens is het moeilijk te zeggen wie als eerste economische scheidslijnen trok, aangezien de 'gentiles' vaak weigerden zaken te doen met de Mormonen, en zelfs geen voedsel wilden verkopen.

Het groepsgewijze optreden van de heiligen creëerde ook politieke problemen. Waar zij kwamen stemden zij als één man, hetgeen de politieke partijen in de regio erg nerveus maakte; hun stem gaf vaak de doorslag en van tevoren was moeilijk te voorspellen hoe die zou vallen. Van hun kant probeerden de Mormonen simpelweg hun eigen situatie te verbeteren via de stembus, maar daar zij op vijanden moesten stemmen, streefden zij naar een politieke controle over de kandidaten. Door hun aantal betekende dat vaak een overname.

Dergelijke politieke spanningen waren een voorname oorzaak voor het optreden tegen Nauvoo, waar de Mormonen in de stemverhoudingen net de doorslag gaven. Dit 'block-voting', een uiting van politieke eenheid, zou de heiligen blijven kenmerken tot na 1890.

Natuurlijk hadden de mainstream protestantse kerken niet alleen bezwaren tegen de leer, maar vooral tegen het feit dat de Mormonen zending bedreven onder hun eigen leden, en vaak nog met aanzienlijk succes ook. Dit vuur laaide op tot grote hoogte, toen de geruchten begonnen te circuleren dat in Nauvoo polygamie (polygynie) werd bedreven. Deze voor Amerika vreemde huwelijksvorm heeft meer dan iets anders het beeld van de Mormonen bepaald. Voor de heiligen was het een goddelijke wet, deel van het 'eeuwig huwelijk'; voor de bestrijders van de kerk was het een 'relic of barbarism'. Tenslotte was er de voor de settlers merkwaaardige band van de Mormonen met de Indianen (via het *Boek van Mormon*), waar al vroeg actief zending werd bedreven. De Mormonen werden beschuldigd de Indianen tot revolte op te zetten, in Missouri kwam daar de vrees van negeroproer bij: de Mormonen werden beschouwd als 'nigger-lovers'.

Hoewel de mormoonse kerk door Amerikaanse historici als de meest vervolgd Amerikaanse kerk wordt gezien, was het aantal rechtstreekse slachtoffers van de vervolgingen klein. Meestal bleef het 'bepert' tot en masse bedreigen, de rode vlag hijsen, schelden, geselen, huizen vernielen of verbranden, eigendommen roven, hooioppers verbranden en 'tarring and feathering'. Vooral de leiders moesten het daarbij ontgelden; men wist wie men hebben moest. Haun's Mill is een uitzondering, de meeste slachtoffers vielen als de Mormonen zich verdedigden.

De heiligen beschouwden zelf deze vervolgingen als een beproeving en toets van een uitverkoren volk. Bisschop Edward Partridge schreef in 1834 aan zijn ouders:

'Christ and His Apostles were never known to persecute, but bore all things which that wicked generation was pleased to put upon them. From this we can learn that those who have the Spirit of Christ never persecute, but always are persecuted, as we may learn both from sacred and profane history. I can assure you it is not a trifling thing to give up all for Christ's sake to be willing to even lay down our lives in His cause', en voegt er met een fraai understatement aan toe als een van de eersten die 'tarred and feathered' werden, een jaar eerder: 'I know more about those things than I did when I saw you last.'⁹

De exodus: naar het beloofde land

Nauvoo was maar een korte rust beschoren. De vervolging nam ook hier toe, en concentreerde zich op Joseph Smith en zijn broer Hyrum. Na tal van juridische schermutselingen leverde Smith zich (weer) over aan de overheid van Illinois, en werd op 27 juni 1844 door een gewapende menigte in de gevangenis van Carthago gedood. Het was een verpletterende slag voor de heiligen die daarmee van hun profeet, ziener en openbaarder waren beroofd. Brigham Young, de oudste apostel, kwam pas twee maanden later van zijn zending terug. Er was

geen duidelijke opvolgingsregeling, en pas na een periode van grote onzekerheid kon Brigham Young de grote meerderheid van de heiligen onder zijn leiding verenigen. Hij slaagde er binnen anderhalf jaar in de kerk weer het gevoel van bestemming en zelfrespect te geven. Een aantal splintergroepen zonderde zich af, waarvan een aantal in een latere fase zich verenigde onder de naam van 'Reorganized Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints'. Deze telt momenteel tegen de 300.000 leden en heeft haar hoofdkwartier in Independence, Missouri. Ook deze kerk erkent, uiteraard, Joseph Smith als profeet.

De 'anti-mormon raids' begonnen weer op te laaien zodra het duidelijk werd dat de kerk niet desintegreerde. Young ontwikkelde zich snel tot een krachtig en pragmatisch leider, met een organisatievermogen dat dat van Smith overtrof. Als getrouwste van alle getrouwen zag hij het als zijn taak de plannen en richtlijnen van zijn grote vriend en leermeester uit te voeren. Nauvoo werd verder gebouwd, al was het al spoedig duidelijk dat men er niet zou kunnen blijven. De tempel werd afgebouwd, opdat allen de verordeningen daarin konden ondergaan; de zending in Europa en de Verenigde Staten werd met kracht ter hand genomen en de interne organisatie werd verder gestructureerd, dat alles terwijl Young bezig was te beslissen waarheen de heiligen moesten trekken om aan hun vijanden te ontkomen. Toen de keuze op de Rocky Mountains gevallen was, werd Nauvoo één timmermanswerkplaats, waarin alle bewoners bezig waren zich van het aller noodzakelijkste voor de reis te voorzien, volgens de instructies van de apostelen.

De vervolgingen dwongen Young om eerder dan gepland was weg te gaan, in februari 1846. Daarmee begon één van de opvallendste migraties uit de Amerikaanse geschiedenis, de trek van tienduizenden, mannen, vrouwen en kinderen over een afstand van duizenden kilometers. Het is de best georganiseerde migratie geweest in de geschiedenis van het continent, mede door de organisatorische kwaliteiten van de centrale figuur erin, Young. Na zorgvuldige verkenning van het terrein trokken georganiseerde groepen huifkarren de prairie door; onderling onderhield men contact met elkaar, en langs de route werden steunposten opgebouwd voor latere migratiegroepen. Vooral dit laatste werd een unieke trek van de mormoonse migratie: deze werd opgezet als een permanente organisatie, waarvan latere bekeerlingen ook gebruik moesten maken. In latere fasen van het koninkrijk werden hulpexpedities vanuit Salt Lake City gestuurd om bij de moeilijkste route door de Rocky Mountains te helpen. Een 'Perpetual Emigration Fund' werd opgezet om bekeerlingen ook financieel te helpen naar 'Zion' te komen; vanaf 1869 reisde men per trein.

Deze gigantische tocht verliep natuurlijk niet zonder problemen en verliezen. Twee factoren waren daarin van betekenis. Ten eerste moesten de heiligen minstens eenmaal en velen tweemaal overwinteren na uit Nauvoo verdreven te zijn; de verhalen uit de kampplaats Winter Quarters getuigen van de ellendige omstandigheden waaronder deze gezinnen leefden; de vrouwen moesten vaak alleen voor het gezin zorgen omdat de man bezig was de tocht voor te bereiden, wagens timmerde of met het mormoonse bataljon in Mexico was. Honderden heiligen zijn hier omgekomen. Een tweede probleem was gebrek aan middelen

voor goed transport. Een huifkar met een span ossen en paarden was mogelijk voor wie huis en goed te verkopen had; voor de vele bekeerlingen die volgden na de destructie van Nauvoo was dit niet haalbaar. Daarom werden in 1856 en 1857 de groepen uitgerust met handkarren, die door de migranten zelf werden getrokken. Deze handkar-migraties behoren tot de meest dramatische in de mormoonse geschiedenis; op weg naar hun beloofde land reisden de bekeerlingen uit Europa eerst weken aan boord van een schip, vervolgens per trein van New York naar Iowa City. Daar hield de spoorweg op, en werden de immigranten door de kerk voorzien van handkarren, en één huifkar voor de zwaardere goederen. Ruim 3000 mensen kwamen zo in de vallei aan. Twee handkar-groepen die in 1856 te laat in het seizoen vertrokken, werden door de winter overvallen; van de 1076 immigranten stierven er ruim 200 onderweg.

Meer nog dan de vervolgingen (die later weer zouden komen) en meer nog dan het sterk bindende geloof en de kerkorganisatie, was het de ervaring samen pionier te zijn, die de Mormonen als gemeenschap aaneen smeedde. De trek westwaarts transformeerde hen van een stad in een staat, van een groep losse individuen in een kerk en een koninkrijk. Juist gedurende deze trek en de uiterst moeilijke startperiode in de vallei, leerden de heiligen als een collectief te overleven, onder een duidelijke leiding, en leerden zij wat het was om – in hun eigen termen – 'latter-day Israël' te zijn. De gelijkenis met het oude Israël werd hen ook wel erg gemakkelijk gemaakt: de oversteek over de Mississippi over het ijs, de troepen kwartels die de slechtst voorbereide groepen net door de ergste honger heen hielpen, en de hulp die de federale regering op het laatste moment toch nog gaf (als betaling voor een mormoons bataljon in de 'Spaanse' oorlog) en bovenal natuurlijk de bestemming van het Beloofde Land (het zoutmeer!) maakten het beeld van het Israël van het westen compleet. Nu, ruim 130 jaar later, is de pionierstraditie nog sterk en levend, een voortdurend referentiepunt voor het waarden- en normensysteem van de kerk, zelfs nu tegenwoordig de basis van de Utahmormonen niet langer agrarisch is, maar urbaan-industrieel.

'This is the place': de staat Deseret

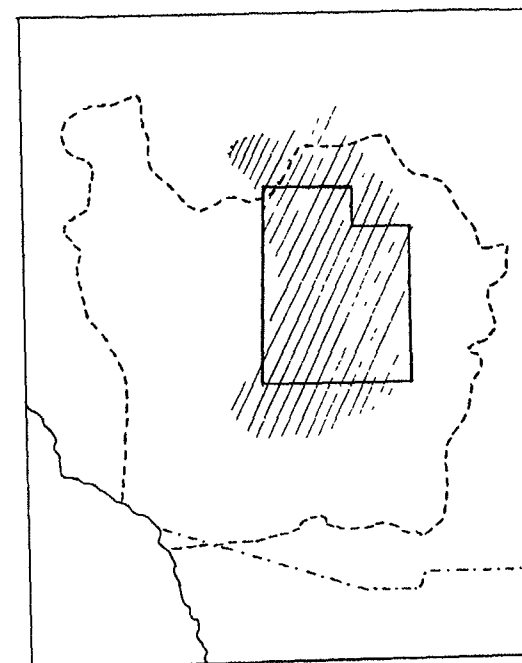
Vanaf het moment dat Brigham Young zich, ziek van de 'tick fever', van zijn bed oprichtte en in Immigration Canyon de historische woorden sprak 'This is the place where on we will plant our feet and where the Lord's people will dwell'¹⁰ tot 4 januari 1896, toen Utah een staat van de federatie werd, was de vallei van het Zoutmeer een mormoonse staat. Brigham Young was de onbetwiste leider van een snel groeiende kolonie, die zich niet alleen snel consolideerde in een stad, maar ook uitwaaierde over de valleien rondom. Zoals Nauvoo door Young 'the City of Joseph' werd genoemd, zou men Salt Lake City 'de stad van Brigham' kunnen noemen (al viel die eer aan een andere vestiging ten deel). Binnen drie maanden na aankomst woonden er tegen de drieduizend mensen in de stad. De opzet was volgens het patroon van Nauvoo: een tempel in het midden, en straten volgens een strikt coördinatensysteem, Noord-Zuid en Oost-West, vanuit het tempelblok.

Vanaf het begin was de vallei bedoeld als een startpunt; de mormoonse leiders hadden al vroeg geleerd 'groot te denken', en met de eerste immigraties waaierde men uit naar het noorden en zuiden, en naar andere valleien. Soms moest de grond worden gekocht van 'trappers', soms van Indianen en in veel gevallen betaalde men later de grondprijs nog eens aan de federale regering. Young probeerde zijn gebied zo op te zetten dat het zelfvoorzienend was in alle denkbare produkten. De vallei was rijk aan mineralen, maar hij voorzag droogten en vorst, en wilde uitbreiding naar het zuiden. Daartoe werden groepen pioniers 'geroepen' om een dorp te beginnen. De procedure was doorgaans dat Brigham Young in een grote kerkvergadering de namen afriep van degenen van wie verwacht werd dat zij deel van de 'party' zouden uitmaken. Zo'n groep van 150-200 mannen, met hun aangewezen leider, werd door de kerk van alle benodigdheden voorzien, zij vertrokken één of twee weken na de roeping, met uitgebreide vermaningen van de kerkleiding dat dit een heilige taak was in het 'opbouwen van het koninkrijk'. Binnen een half jaar slaagden zij er dan wel in om een stukje wildernis om te vormen in een vreedzaam dorpje, met een kerkgebouw, huizen, wegen en irrigatiekanalen en een graanmolen: klaar om hun gezinnen te ontvangen. Zeker 500 dorpen in het zuidwesten zijn tegenwoordig nog herkenbaar als mormoonse pioniersdorpen.

De oorspronkelijke claims van Young voor zijn staat waren nog zeer ruim, zoals uit het kaartje hiernaast blijkt. De naam Deseret is afkomstig uit het *Boek van Mormon* en betekent honingbij.

De staat Deseret werd zeer tegen de wens van de Mormonen in niet als staat in de federatie opgenomen, maar slechts als 'Territory'. Van federale zijde was dat zeer begrijpelijk; een soevereine regering kan moeilijk een andere staat binnen haar grenzen erkennen, die op een totaal andere grondslag is gebaseerd. Scheiding van kerk en staat werd wel beleden in 'Deseret', maar de hoge functies in de lokale en kerkelijke structuur vielen samen. Brigham was profeet van de kerk en een tijdlang gouverneur van de Territory, onbetwist leider in welke sfeer ook. De twaalf apostelen maakten allen deel uit van de raad van vijftig, die – namens de kerk – de politieke structuur van het gebied regelde.

Was het in Salt Lake City nog mogelijk enige scheiding van kerk en staat aan te brengen, in de dorpen in de omstreken was daar geen sprake van. De leider van de 'pioneerparty' was de bisschop, de centrale persoon in een lokale kerkconcentratie; hij was de leider van de nederzetting. Met zijn kerkelijke raadgevers vormde hij het gemeentebestuur. De kerkgemeente (ward) was de community. Het kerkbestuur bestond meestal uit een grote vergaderzaal (tevens schoollokaal) met daaronder een kantoor voor de bisschop, een postkantoor en – later – een gevangenis! Kerk- en civiele zaken waren ononderscheidbaar; de preken ('speeches') in de kerk konden gaan over de herstelling van het priesterschap, over de noodzaak om een 'zuster' te helpen die net weduwe was geworden en over de absolute noodzaak dat alle mannen de volgende dag meewerkten aan de dam. Vooral dat laatste. Zoals een Deense bekeerling verzuchtte, gingen de preken over 'vater ditch, always vater ditch'.¹¹

- Grens van het huidige Utah
- Grens van Deseret
- ///// 'Mormon country'
- .-.-.- Grens met Mexico

Voor iedere belangrijke beslissing werden de mannen (en soms de vrouwen) naar het kerkgebouw ('meeting house') geroepen, waar de kwestie werd besproken en een conceptbesluit van de bisschop werd voorgelegd 'for the sustaining vote of the priesthood'. Zo werden scholen gebouwd, school-taxes ingesteld, dammen gebouwd, irrigatiekanalen en spoorlijnen aangelegd; ook werden zo nieuwe leiders en leidsters in de plaatselijke kerkelijke organisaties geroepen en aangesteld. Een bisschop was een soort verlicht monarch van een dergelijk mormoons eiland. Zoals één van hen het formuleerde:

'A bishop should act as a father to the people, who should be obedient to him as children to their parents. And the bishop should not require of the people what they are unable to do, so that this reasonable request may be respected and attended to.'¹²

Hij regeerde zijn kleine 'wijngaard des Heren' onder leiding van de algemene autoriteiten in Salt Lake City, die met regelmaat op bezoek kwamen. Hoe verder de nederzetting daarvan verwijderd was, hoe onafhankelijker de bisschop zich kon opstellen; beroemd is een bisschop die een niet-lid als raadgever nam! De financiële basis van de wijk – en van de kerk – was (en is!) de tiende: van ieder lid werd verwacht dat hij of zij een tiende van de jaarlijkse 'increase' aan de kerk gaf. Doorgaans was dit in natura, want geld was, zeker in het begin, zeer schaars. De bisschop beschikte over een 'storehouse', waarin de tienden van de leden werden opgeslagen. Een gedeelte hiervan (vooral het cash-geld) diende hij af te dragen aan de centrale leiding in Salt Lake City. Het merendeel kon hij zelf naar eigen goeddunken besteden onder de leden van zijn wijk of dorp. Richtlijnen waren er wel. Hij diende ervoor te zorgen dat de armen, de weduwen en wezen niets tekort kwamen, te zorgen voor hulp aan andere dorpen in de buurt, voor zijn eigen onderhoud (tot de eeuwwisseling waren bisschopsroepingen voor het leven, later werd het een roulerende functie) en voor de gezinnen die met tegenslag te kampen hadden. Meestal was er een coöperatieve winkel in het dorp, waarvan hij de officiële beheerder was. Tenslotte was hij nog rechter ook.

Vanuit de centrale leiding gezien, was de eerste periode na 1850 er een van verspreiding van de bevolking over een zo groot mogelijk gebied. In wezen is Utah een arm gebied, met een lage 'carrying capacity'; nieuwe immigratiegolven moesten worden verspreid over de kolonies. De vestigingen strekten zich uit tot diep in Colorado en zelfs Mexico; in het noorden strekte de 'mormoonse corridor' zich zelfs uit tot voorbij de grenzen van de voorgestelde staat Deseret, tot in Zuid-Alberta. Naarmate de vestigingen verder weg ontstonden, werden de contacten ermee moeilijker. Deze kolonisatieperiode werd gekenmerkt door een voortdurende stroom bekeerlingen, vanuit Engeland, Scandinavië en andere delen van Europa, later vanuit de Pacific en Midden-Amerika.

Tegen het einde van Brigham Youngs leiderschap deed de centrale leiding een poging om de onafhankelijkheid van de lokale bisschoppen wat in te tomen door de kerk systematisch in ringen te verdelen (een ring is een administratieve eenheid, bestaande uit 6–10 wijken, met een totaal ledenbestand van ongeveer 3000). De presidia van deze ringen kregen jurisdictie over de bisschoppen. Deze ringorganisatie, nu één van de belangrijkste bestuurlijke eenheden in de

kerk, bestond al eerder in Nauvoo, maar was nog niet op zo'n grote schaal toegepast. Eens per drie maanden werd een 'conferentie' gehouden van de hele ring, waarin de bisschoppen hun problemen bespraken en instructie ontvingen, en waarin de hele congregatie werd aangespoord de juiste weg te bewandelen. De ring was ingericht analoog aan de centrale leiding, met een president met twee raadgevers, en een adviserende/uitvoerende raad van twaalf hogepriesters. Zij functioneerden tevens als hof van beroep voor die rechtszaken die de bisschoppelijke portefeuille te boven gingen.

In de 'buitengewesten' van de kerk, zoals bijvoorbeeld de vestigingen in Arizona en Colorado, hadden de ringen nog een andere taak. Daar was de centrale leiding van de algemene autoriteiten zover weg dat de ringpresidia geheel zelfstandig opereerden. Het duidelijkst was dat in de redistributie van goederen. In de buurt van Salt Lake City verdeelden de bisschoppen hun tiendenopbrengsten onder hun wijkleden, en ging het overschot naar de centrale 'bishop's storehouse' in de stad. Van daaruit werd gedistribueerd naar wijken die in nood zaten. In het verre zuiden moesten de ringen deze functie zelf vervullen. Daar werd op de eerste dag van de ringconferentie een lange vergadering gehouden, waarin de bisschoppen hun rapporten uitbrachten. Ieder vertelde wat en hoeveel hij als tiende had ontvangen, had uitgegeven, van welke gewassen hij voorraden had en waar zijn dorp/wijk behoefte aan had. Omdat de locatie van de dorpen nogal verschilde, was er vrij veel variatie in produkten en in opbrengst. Zo konden de bisschoppen elkaar helpen, onder leiding van de ringpresident.

Deze redistributie is van vitale betekenis geweest in de worsteling om het bestaan van vele mormoonse kolonies. Het duidelijkst was dat in die gevallen waarin een ramp het dorp trof, dat wil zeggen wanneer een dam brak. Bijna alle zuidelijke dorpen waren afhankelijk van irrigatie, een techniek die de Mormonen door 'trial and error' moesten leren. In de irrigatiesystemen speelden de dammen een hoofdrol; de onregelmatige regenval zorgde voor grote periodieke overstromingen, waarbij telkens enkele van de eenvoudige dammen werden weggeslagen. De betreffende dorpen zouden daardoor het volgende seizoen geen oogst hebben. De ring greep dan onmiddellijk in, stuurde honderden vrijwilligers, liet voedsel en zaaigoed brengen vanuit de omringende dorpen, en zorgde voor een nieuwe start. Paradoxaal genoeg was elke 'wash-out' voor de groep wel een catastrofe, maar vanuit ecologisch oogpunt tevens een noodzaak. De hoeveelheid afgezet slib was namelijk zo groot dat elke 'irrigation pond' spoedig onbruikbaar werd; slechts een periodieke 'wash-out' hield het systeem gaande.¹³

Het einde van het koninkrijk; naar een expanderende kerk

De Mormonen trachtten door hun geografisch isolement een garantie te krijgen voor religieuze tolerantie ten aanzien van hun theocratische koninkrijk, maar zijn er altijd vanuit gegaan deel van de Verenigde Staten te zijn. Na uitroeping van de staat Deseret in 1849 begonnen de onderhandelingen met de regering in het oosten. Washington stuurde waarnemers die tot hun verrassing ont-

functionerende regering aantreffen, gesteld over een ordelijke samenleving. Fricie tussen mijnexploitanten, officials van het Bureau of Indian Affairs en de waarnemers enerzijds en de Mormonen anderzijds, plus de verontwaardiging over het uitroepen van de polygamie als officiële huwelijksvorm in Deseret, bracht Washington ertoe in 1857 een leger naar Utah te sturen om 'de rebellie te onderdrukken' en een niet-Mormoon als gouverneur te installeren (in plaats van Young). Door behoedzaamheid van Mormonen en leger kwam het niet tot een botsing. In 1861 riep Lincoln, toen president, het leger terug. De burgeroorlog leidde daarna de aandacht af naar het zuiden, en gaf de Mormonen een kans hun loyaliteit jegens de federale regering te bewijzen. De komst van de intercontinentale spoorweg en de rijke mineraalvondsten in de bergen brachten voor het eerst 'gentiles' in wat grotere aantallen naar het koninkrijk; hoewel dit wat spanningen gaf, veranderde er weinig aan de situatie.

Na de burgeroorlog begon de campagne tegen de theocratie langzaam aan kracht te winnen. Het belangrijkste 'platform' hierbij was de polygamie. Een belangrijke stimulans hierbij was de beweging voor het vrouwenkiesrecht – die overigens in verlegenheid werd gebracht door het feit dat de mormoonse vrouwen in het Territory kiesrecht kregen van een mormoonse wetgeving. De eerste anti-bigamie wetten dateren van 1862, maar tot 1880 was het niet mogelijk deze kracht bij te zetten. De strijd om de polygamie werd al spoedig een conflict in de rechtszalen; geleidelijk werd de wetgeving tegen de polygamie verscherpt tot de zogenaamde Edmunds-Tucker-act in 1887. In die periode waren de meeste algemene autoriteiten van de kerk al 'ondergronds' gegaan. Taylor, Youngs opvolger, stierf als een oude man op de vlucht voor 'polygamy hunters'. De wet van 1887 bepaalt niet alleen dat allen die polygamie praktiseren strafbaar zijn (met gevangenisstraf), maar ook dat de mormoonse kerk geen eigendom mocht hebben boven de \$ 50.000. Nadat het Hooggerechtshof in beroep deze wet constitutioneel had verklaard, tekende Wilford Woodruff, de opvolger van Taylor als profeet, in september 1890 het zogenaamde manifesto. Hij verklaarde daarin dat de kerk zich aan de wetten van het land zou onderwerpen en geen polygame huwelijken meer zou sluiten. Verder werd de politieke partij, die de kerk inmiddels had georganiseerd, ontbonden, en stootte de kerk een groot aantal collectieve bedrijven en ondernemingen af; eindelijk werd in 1894 Utah als staat erkend. In de volgende jaren kreeg de kerk de meeste van haar geconfiscerde bezittingen weer terug.

De amerikanisering van de Mormonen was hiermee op gang gekomen, al ging het niet zonder slag of stoot. In 1898 werd B.H. Roberts een plaats geweigerd in de 'House of Representatives', omdat hij polygaam was, maar in 1903 kreeg Reed Smoot na aanvankelijke tegenstand een zetel in de senaat, als eerste van vele latere mormoonse politici.

De polygamie was met de verklaring van Woodruff geen politiek platform meer. De polygame gezinnen konden blijven leven en wonen zoals ze wilden, en werden niet langer vervolgd. Nieuwe polygame huwelijken werden niet meer gesloten, althans niet binnen de kerk (splintergroepen in Utah achten het 'meervoudig huwelijk' nog steeds essentieel voor het verkrijgen van de hoogste

zaligheid en beoefenen dit nog steeds in de marge van de wet, buiten de kerk). De oostelijke politici waren heel duidelijk geweest over de polygamie. In 1888 zei Stanford, de niet-mormoonse Chief Justice van Utah:

'We care nothing for your polygamy. It's a good warcry and serves our purposes by enlisting sympathy for our cause; but it is a mere bagatelle compared with other issues in the irrepressible conflict between our parties. What we most object to is your unity; your political and commercial solidarity; the obedience you render to your spiritual leaders in temporal affairs. We want you to throw off the yoke of the Priesthood, to do as we do, and be Americans in deed as well as in name.'¹⁴

De amerikanisering van de kerk startte vanuit een financieel en economisch dieptepunt; de depressie van 1890, de vervolgingen en de naasting van goederen en bezittingen door de staat hadden de kerk praktisch voor een bankroet gebracht. De openbaringen gegeven door Lorenzo Snow, Woodruffs opvolger, in 1889 wezen de weg uit het moeras: hernieuwde instelling van de oude wet van de tiende. Binnen vijf jaar had de kerk al haar schulden betaald, en begon zij belangen te verwerven in de industrie die Utah aan een economische 'boom' hielp. De overgang van de oude economie van landbouw en huisindustrie op coöperatieve basis naar een markteconomie met ondernemingsgewijze productie verliep snel, al ging het sommige heiligen wel aan het hart.

Ten tijde van de Spaans-Amerikaanse oorlog en Wereldoorlog I waren de heiligen zo patriottisch als welke andere groep in de Verenigde Staten dan ook. Ruim 2400 jongelui vertrokken in 1917 naar de slagvelden van Europa, aangemoedigd en uitgeleid door de leiders van de kerk. In de Tweede Wereldoorlog alsook in Korea en Vietnam heeft zich dat herhaald.

Daarmee is echter de mormoonse kerk niet opgegaan in de grotere nationale cultuur. Het Mormonisme bleef naast een religie tevens een 'way of life'. Het 'woord van wijsheid' (dat wil zeggen de regel om geen alcohol, tabak, koffie of thee te gebruiken) werd weer benadrukt, en het gezinsleven bleef een centraal onderwerp in de prediking en de praktijk. Grote gezinnen met een sterk gevoel van saamhorigheid en een traditionele werkverdeling tussen man en vrouw waren het ideaal, met een sterke benadrukking van de rol van de man als hoofd van het gezin. De nadruk op het gezin had en heeft zijn eigen specifieke mormoonse karakteristiek door de sterke stimulans die vanuit kerkprogramma's wordt gegeven. Eén van die programma's is bijvoorbeeld de gezinsavond. Eens per week behoren alle kerkleden thuis te zijn, en gezamenlijk een avond door te brengen met gezinsactiviteiten, gesprekken, spelletjes en een evangelieles. Op die maandagavond zijn er geen vergaderingen of activiteiten in de kerk (op andere dagen zijn die er te over) en behoort men zelfs niet op te bellen. Van belang zijn verder de ideologie van het eeuwige karakter van huwelijk en verwantschapsbanden, de familieorganisaties en het genealogisch werk. De Mormonen blijven denken in termen van grotere verwantschapsbanden dan het gezin; een vorm van 'extended family' wordt door velen tegenwoordig als verkieslijk beschouwd – al wordt het in Amerika weinig toegepast.

In het economisch leven is het ideaal van de gemeenschappelijke produktie en coöperatie nog steeds als onderstroom aanwezig. Duidelijk werd dat weer in de jaren dertig van deze eeuw, tijdens de grote depressie. Bezorgd over de armoede en werkloosheid, startte de kerk toen het 'Welfare Plan', bedoeld om leden aan werk en inkomen te helpen. Het werd en wordt beschouwd als een eerste stap naar een meer communale samenlevingsvorm. Het 'welfare' plan voorziet in kerkelijke projecten van voedselproduktie, zoals boomgaarden en tuinderijen, en voedselverwerkende industrieën. Werk hierin wordt gedaan door vrijwilligers. Opbrengsten worden gebruikt voor de behoeftigen in de kerk.

Onderwijs was altijd al een belangrijke focus voor de kerk, en werd dat eens te meer na de amerikanisering. In Utah was het onderwijs vanaf de eerste kolonisatie in handen van de kerk; het middelbaar onderwijs bleef dat tot 1927, en een paar instellingen voor hoger onderwijs zijn nog steeds onder kerkelijk beheer. In alle opzichten moedigt de kerk onderwijs aan. Al in 1866 schreef het Eerste Presidium:

'If we are to be a powerful people in the near future, wielding potent influence for good among the people of the earth, we must prepare ourselves for those responsibilities.'¹⁵

In landen waar weinig openbaar onderwijs is, maar wel veel kerkleden zijn, zoals in sommige delen van Mexico, financiert de kerk lagere en middelbare scholen. In de Verenigde Staten en Canada, en langzamerhand over de hele wereld, wordt tevens godsdienstonderwijs georganiseerd, in principe als annex aan openbare scholen.

Zo is de kerk erin geslaagd, na het opgeven van de economische en politieke autarkie, toch als een aparte eenheid te blijven functioneren, waarin de meeste oude idealen zijn gehandhaafd, nagestreefd met aangepaste middelen. Het oude pragmatisme leeft voort en heeft gezorgd voor flexibele adaptatie aan de nieuwe omstandigheden. Vanuit dit perspectief is te verwachten dat de nieuwe aanpassingen, nodig voor deze tijd, ook zullen plaatsvinden. Sinds de jaren zestig heeft de kerk een snelle groei doorgemaakt in de Derde Wereld. De kerk staat nu voor de taak te internationaliseren, om van een Amerikaanse kerk een wereldkerk te worden. De openbaring van 1978, over het priesterschap voor de negers, is een teken dat deze adaptabiliteit nog steeds aanwezig is.

De hele notie van internationalisering is nog weinig doordacht binnen de mormoonse gemeenschap. De huidige uitwerking ervan betekent het toestaan en stimuleren van vormvariatie in die terreinen die geen invloed hebben op het kerkbestuur: gemeenschappelijke activiteiten, culturele avonden, recepten voor nationale gerechten en dergelijke, een oppervlakkige aanpassing aan lokale culturen. In wezen is de mormoonse kerk net zo multicultureel als een multinationale onderneming: de vestiging is overal, de managementcultuur is identiek, de kantoren lijken op elkaar in plattegrond, slechts de decoraties aan de wand verschillen.¹⁶

Interessant is de vraag hoe de kerk zich zal gaan ontwikkelen in de toekomst, wanneer het zwaartepunt in ledental langzamerhand begint weg te schuiven uit

de Verenigde Staten. Welke kansen voor internationalisering zijn er voor een kerk als de mormoonse, met haar centraal geleide organisatie? Een aantal factoren is daarvoor van belang. Ten eerste de groei. Momenteel groeit de kerk met ongeveer 5% per jaar; op een ledenbestand van 6 miljoen betekent dit een miljoen nieuwe leden in iets meer dan drie jaar. Het merendeel van deze nieuwe leden zijn bekeerlingen (3/4), één vierde komt van het geboorteoverschot (het geboortecijfer is 66 per duizend). De meeste bekeerlingen treden buiten de Verenigde Staten toe. Bij een gelijkblijvend groeiapatroon zal een geleidelijke verschuiving van het zwaartepunt in ledental plaatsvinden vanuit de westelijke Verenigde Staten naar de 'buitengewesten'. In dat geval zal de karakteristiek van de multinational sterker worden. Bestuurlijk zal er iets meer autonomie voor de gebieden komen, maar de topleiding blijft gedomineerd door Amerikanen.

Wanneer de groei in sommige gebieden buiten de Verenigde Staten zou versnellen, dan kan een verdergaande internationalisering plaats vinden. Het bestuur zou dan verder gedecentraliseerd worden, en op basis van taalgebieden kunnen worden geïntegreerd. Binnen de taalgebieden zouden richtlijnen, onderwijs- en instructiemateriaal en financiën zelf geregeld kunnen worden. De kerk zou zich dan meer met internationale politieke kwesties bezig moeten houden (bijvoorbeeld mensenrechten, ontwapening) in plaats van met de intern-Amerikaanse zoals dat nu gebeurt (zoals FRA en de plaatsing van de MX). De huidige tendensen in groeicijfers en recente maatregelen op bestuurlijk vlak (bijvoorbeeld de 'shortterm') wijzen in die richting. De groei kan echter ook afnemen; op den duur is dit zelfs onvermijdelijk als de tendens tot vervlakking van de groeicurve, die de laatste jaren al zichtbaar werd, doorzet; dan ligt een blijvende concentratie op Amerika voor de hand. De kansen op internationalisering dalen dan.

Dit alles vooronderstelt politieke stabiliteit. De toekomst van de kerk ziet er bij een intensivering van conflicten anders uit. Wanneer de verhoudingen tussen de Verenigde Staten en de andere grootmachten zouden verslechteren, dan ligt het voor de hand dat de kerk zich terugtrekt op haar Amerikaanse basis. De ideologische basis hiervoor is aanwezig: de notie van 'optrekken naar Zion' bestaat nog steeds, zij het in wat latente vorm, als een uitgestelde emigratie. Een re-americanisering door een herdefiniëring van de Amerikaanse wortels van de kerk behoort tot de mogelijkheden. De ideologische definitie van het Amerikaanse continent als Zion kan worden gebruikt om de lijnen, bestuurlijk zowel als cultureel, met de Verenigde Staten weer aan te trekken. De besturen in de gebieden blijven in dat geval de in personeel wisselende uitvoerders van een Amerikaans beleid; de politieke en culturele rol van Amerika zou worden benadrukt.

De mormoonse ideologie voorziet niet alleen een conflict van de Verenigde Staten met anderen, maar ook interne problemen binnen de Verenigde Staten. Het gevolg hiervan, volgens de gangbare profetieën, zal zijn dat enerzijds de Mormonen een centrale rol in de Amerikaanse regering gaan spelen: 'the Constitution will hang by a thread', en de kerk zal optreden als redder in de nood.

Anderzijds is voorspeld dat de kerk zich weer terug zal trekken op haar basis in het Rotsgebergte, of in de oorspronkelijke – en uiteindelijke – vergaderplaats, in Missouri; daar zouden de heiligen dan een onneembaar bastion vormen.

Al met al is de toekomst van de kerk op middellange termijn vermoedelijk gunstiger dan haar eigen profetieën, die slaan op de komst van de eindtijd, aangeven. Dit vindt zijn onofficiële maar feitelijke erkenning in het uitblijven van de vergadering; de term 'vergadering' wordt nu uitgelegd als 'vergadering in eigen plaats', in plaats van 'vergadering in Utah'. De toekomst van de mormoonse kerk in Nederland zal voor een aanzienlijk deel afhangen van deze ontwikkelingen. Voorlopig zal deze kerkprovincie zich niet aan zijn bestuurlijke en culturele afhankelijkheid van de Amerikaanse moederorganisatie kunnen ontworstelen, iets waar de meeste heiligen in dit land overigens ook weinig behoefte aan hebben.

Noten

1. B. Bailyn e.a., *The Great Republic* (Lexington, 1977), vol. I, p. 533.
2. W.R. Cross, *The Burned-over District* (Ithaca, N.Y., 1950), p. 139.
3. Mack Smith, *Biographical Sketches of Joseph Smith the Prophet and his Progenitors for many Generations* (Liverpool, 1853), pp. 62–66, 73.
4. F.M. Brodie, *No Man Knows My History* (New York, 1946), p. ix.
5. *History of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints. History of Joseph Smith, the Prophet, by Himself and Apostolic Interregnum*, ed. by B.H. Roberts, 13 vols., 2nd rev. edn. (Salt Lake City, 1957), vol. 1, p. 8.
6. *History of the Church*, vol. 1, p. 7.
7. *History of the Church*, vol. 6, p. 367.
8. A. Wetmore, comp., *Gazeteer of the State of Missouri* (St. Louis, 1837), pp. 93–95.
9. Edward Partridge to parents and friends, 22 October 1834, gepubliceerd in *Woman's Exponent* 12 (1 augustus, 1883), p. 36.
10. B. Young, *Journal of Discourses*, 26 vols. (Liverpool, 1854–1886), vol. 16, p. 207.
11. C.S. Peterson, *Take Up Your Mission: Mormon Colonizing along the Little Colorado River 1870–1900* (Tucson, 1973), p. 183.
12. Minutes of Bishops Meetings, Salt Lake City 1852–1880, February 14, 1854. Located in Church Archives, Salt Lake City.
13. M. Leone, *The Roots of Modern Mormonism* (Cambridge, Mass., 1979), pp. 121 ev., 185 ev.
14. L.A.J. Arrington & D. Bitton, *The Mormon Experience* (New York 1979), pp. 182–183.
15. 'Boodschap van het Eerste Presidium', 1886.
16. E.G. Schwimmer, *Mormonism in a Maori-Village; a Study in Social Change* (Columbia, 1965).

Als belangrijkste informatiebronnen voor dit artikel hebben gediend:

Arrington, L.A.J. & D. Bitton
1979 *The Mormon Experience* (New York).

Arrington, L.A.J.
1958 *Great Basin Kingdom: An Economic History of the Latterday Saints 1830–1900* (Cambridge, Mass.)

Schwimmer, E.G.
1965 *Mormonism in a Maori-village; a Study in Social Change* (Columbia: University of British Columbia).